

לא ירדתי כעת לסוף דעתו במה שכתב בסוף דבריו — כיצד נחייבו משום הנחת לבדו, והלא תוך ג' צריך הנחה על גבי משהו, והכא בזרק קיימינן. ונראה שדחוק לומר שהחפץ שעל הדף נידון כנה על גבי משהו, שהרי הדף עצמו אינו מונח.

דף ק

'שמן שצף על גבי יין...' — יש שכתב להוכיח מכמה מקומות שבזמן המשנה היה זה נוהג רגיל, להציף שמן על גבי יין; —

'על הטעם למנהג זה איני יכול אלא לשער השערה. כנראה לא רצו לפקק את הכד, ומנעו בשפיכת כמות קטנה של שמן על היין חדירת אויר שיכול לגרום לחימוץ היין. מצאתי בספר מסעות שכך נוהגים היום בשוקי היינות שבאיטליה... לאחר שכתבתי זאת מצאתי, שבספרות שאלות ותשובות של האחרונים מכירים היטב מנהג זה, וגם שאלו עליו שאלה של הלכה; [עייין שו"ת הלכות קטנות של רבי יעקב ב"ר שמואל חגיז ח"א י; שו"ת שבות יעקב ח"א ב]. (מתוך 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' קי. ולפי זה יתכן לומר שהמניח על דבר שאין דרכו להניח שם — פטור, (כגון מה שכתבו התוס' באגוז הצף ע"ג מים), ודוקא שמן ויין שהיה כן הדרך. וצ"ב.)

— מסתבר שגם אם עקר מקצת מן השמן, לדעת רבי יוחנן בן גוריון אין זו עקירה, ואין אומרים הלא עקר שמן מעל שמן והיינו הנחתו, לא כי, שזה שאמרו מים ע"ג מים היינו הנחתן פירושו שכל המים נידונים כחידה אחת, כולם מונחים בכלי או בקרקע, אבל כאן השמן כולו אינו נח, שהרי הוא על היין. (כ"ג)

'מלאה פירות וזרק לתוכה — פטור... פירות מבטלי מחיצתא' — יש מפרשים שמדובר באופן שמבטל שם את הפירות, להיות מונחים בבור תמיד. (כן דעת רב האי גאון ורבנו חננאל). ויש סוברים אפילו אינו מבטלם, ולפי שהפירות ממלאים הבור ואין המחיצות ניכרות, שלא כבמים — לכך בטלו המחיצות. (כן היא דעת הרמב"ם והרמב"ן — עפ"י מגיד משנה שכת יד, כג. ע' רשב"א ועוד. בבאר המחלוקת, ובטעם הדבר שאינו פטור רק אם היו הפירות מאתמול — ע' באבי עזרי (קמא סוכה ד, ג).

'תניא נמי הכי, הזורק מן הים לאיסרטיא ומן האיסרטיא לים — פטור. רבי שמעון אומר: אם יש במקום שזרק עמוק (נשצ"ל: עומק. וכ"ה ברשב"א) עשרה ורחב ארבעה חייב' — מביאים ראיה מרבי שמעון, כי ההנחה היא שחכמים אינם חולקים עליו בדבר זה. (תוס' הרא"ש ועוד. וע"ע ברשב"א ובפני יהושע).

'זרק לתוך ד' אמות ונתגלגל חוץ לד' אמות פטור. חוץ לד' אמות ונתגלגל לתוך ד' אמות חייב' — התוס' ועוד ראשונים מפרשים, שאין מדובר כשנתכוין לזרוק במקום מסוים ונתגלגל למקום אחר אלא זרק לתומו ללא הקפדה על מקום מסוים, וטעם הפטור ברישא משום שנח [או שפסק כח הזורק. עתוס' ד"ה אחזתו] בתוך ארבע. (עפ"י רשב"א.

יש מי שכתב בדעת הרמב"ם (יג, כב), שאפילו באומר כל מקום שתמצה תנוח, וגם לא נח בתוך ד' — פטור, מפני שמכה זריקתו נפל תוך ד' אלא שמעצמו נתגלגל הלאה על ידי רוח או משום המדרון. (כן מובא בשם 'מרכבת המשנה'. וזה כעין שכתבו התוס' בדעת ר' חלקיה).

ומה שכתב 'מדרון' — צריך באור, הלא נראה פשוט שאדם שעוזב חפץ במקום מדרון והתגלגל ד' אמות חייב, וכמו שעוזב חפץ

באור ונה על גבי הקרקע — הפעולה מתיחסת לאדם שמשמש בכח המשיכה הקבוע בטבע, ואם כן גם אם נפסק כח הזריקה תוך ד' וההמשך נעשה על ידי השיפוע — הכל נמשך אחר פעולת הזריקה. ונראה לכאורה שאין חילוק אם נשתנה באמצע מסלול הזריקה על ידי השיפוע.

ואולם יש מפרשים שברישא נתכוין שינוח בתוך ד' ובסיפא חוץ לד'. (ע' במפרשי המשנה; פסקי הרי"ד; 'חדושי הר"ן' בשם רבנו יהונתן; מגיד משנה יג, כב בשם הרב ברצלוני. וערש"ש).

(ע"ב) 'אביי אמר איצטריך... רב אשי אמר איצטריך...' — אביי ורב אשי מוסיפים על הצריכותא הראשונה ואינם חולקים עליה, וגם אינם חולקים זה על זה, אלא כפילות הדברים במשנה מרבה הכל, כי שקולים המה ויבואו כולם. (ריטב"א)

'אבל היכא דלא הואי ארבעה — מיפסעי פסעי ליה. ואודא רב אשי לטעמיה, דאמר רב אשי: האי מאן דזריק ונה אגודא דגמלא — מיחיב, שהרי הרבים בוקעין בו' — נראה לכאורה שסברת רב אשי היא, שאף על פי שהרבים פוסעים מעליו ואינם דורכים בו, בטל הוא לרשות הרבים משום בקיעת הרבים, ואפילו אם הכל נמנעים מלדרסו, [כגון חריץ עמוק] — שכן אמר רב אשי (לעיל ז. דלא כאביי ורבה וחייא בר רב), שאפילו צואה, אם אינה גבוהה ג', בטלה לרשות הרבים והמניח על גבה חייב.

'עושה מקום ארבעה וממלא' — על ידי מקום ארבעה גדור במחיצות אנו רואים את המחיצות התלויות כאילו הן יורדות עד המים. ויש אומרים שאין צריך מחיצות כלל, [וכן פסק השלחן ערוך (שנה, א)]. ואילו האליה-רבה הכריע כדעת המחמירים. ומכל מקום נראה שהמיקל אין למחות בידו. עפ"י באור הלכה שם]. ועושה נקב באותו משטח וממלא מהמים שבתוך שטח המחיצות, והרי זה נחשב כמוציא מרשות היחיד ולא מכרמלית. וקולא היא שהקילו חכמים בספינה, ואולם לא הקילו בזיו כלשהו כרב הונא. (עפ"י ראשונים.

נראה שיכול להשקיע את הכלי כמה שירצה, שהרי לרב חסדא ורבה בר"ה אין חילוק בין המים שמעל עשרה או מתחת, הכל נידון ככרמלית, הלכך הקלו חכמים בכל אופן. ואולם לרב הונא לא שמענו התר אלא כשממלא מהמים שמעל עשרה לקרקעית, (כמו שכתבו התוס'). ואם כן היה נראה לכאורה שאף על ידי עשיית מקום ארבעה אין התר לרב הונא להכניס הכלי למטה מעשרה, נמצא שרב הונא המיקל בהיכר זיו מחמיר במקום ארבעה.

אך נראה, היות ובאופנים שאין המים עמוקים עשרה, כגון בספינה קטנה, גם לרב הונא אין מועיל היכר זיו, והרי באופן זה נצרכנו להיתר עשיית מקום ארבעה גם לרב הונא, הגם שממלא מכרמלית גמורה, הלכך מועיל היתר זה גם במים עמוקים כשמשקיע הכלי למטה מעשרה. וצריך בירור).

'גמרינן דאין ספינה מהלכת בפחות מעשרה' — כלומר מתחתית הספינה עד קרקעית הים יש עשרה טפחים. אבל אין הכוונה משפת המים עד הקרקעית, שאם כן, כיצד ישקיע הדלי במים, והלא אין עשרה מהקרקע עד הדלי ונמצא דולה מכרמלית ממש — אלא מתחת הספינה יש עשרה, ומן הסתם אין הדלי שקוע למטה משולי הספינה (רשב"א; ריטב"א).

מדברי התוס' נראה שפרשו: אין הספינה מהלכת בפחות מעשרה ממקום הדלי ולמטה, כלומר הספינה מהלכת במקום שהמים עמוקים מעט יותר מעשרה).

'לרב חסדא ולרבה בר רב הונא דאמרי עושה מקום ארבעה וממלא, שופכין ידיה היכי שדי להו,

וכי תימא דשדי להו באותו מקום, מאיסי ליה? — אבל לרב הונא לא קשה, כי יש לומר שמשליך השופכים על ידי היכר זיו, ואין נמאס בכך המקום שממלא בו, אבל לרב חסדא ורבה בר רב הונא שצריך לעשות מקום ארבעה, הלא נמאס המקום. (עפ"י מהרש"א).

לכאורה היה נראה כוונת הגמרא למיאוס המים שבים במקום השפיכה כאשר הספינה עומדת, ואם כן לכאורה אין מובן מה הפרש בין זיו לעשיית מקום ארבעה לענין מאיסות המקום. ואולי מהרש"א הביין שהמאיסות היא בספינה למעלה, מקום שעומדים וממלאים, הלכך אין זה שייך אלא במקום ארבעה ולא בזיו.

אך נראה לפרש כוונתו, שבמקום ארבעה, כיון שהוא נצרך למלאות רק מהשטח המוגדר שבתוך המחיצות, כמו שכתבו הראשונים, אי אפשר לו לשפוך לאותו שטח מצומצם, אבל בזיו הלא יכול לשפוך לצדדים ואינו מוגבל לשטח מסוים.

וכן נראה מדברי המשנה-ברורה (ב'שער הציון' שנה סק"ט) שכתב להוכיח מכאן שבהיכר זיו אין צריך נקב לשפוך דרכו אלא יכול לשפוך לצדדים.

עוד יש לתרץ קושית המהרש"א באופן אחר: בשלמא לרב הונא יכולים לעשות בקלות זיו נוסף בספינה שיהא מיועד לשפיכה, אבל לרב חסדא שואלים, וכי נצריך להתקין מקום ארבעה נוסף — זאת לא שמענו (ועריטב"א ופנ"י).

ובאופן אחר יש לומר, שלרב הונא פשוט לגמרא שכחו במקום פטור לא גזרו, ויכול לשפוך ללא זיו על דופן הספינה, אבל לדעת רב חסדא שפני הים הן כרמלית מקשה כיצד ישפוך. ומה שהקשה מהרש"א על זה שאם כן מה מוכיח מדברי רבי יהודה בבירייתא שכחו בכרמלית לא גזרו, והלא אפשר לפרש הברייתא כרב הונא, ולכך מטלטלים מתוכה לים ולא מן הים לתוכה, כי כחו במקום פטור מותר — נראה שאכן הברייתא מתפרשת שפיר לרב הונא, אך לא באו ר"ח ורבר"ה להוכיח אלא לפי שיטתם שפני המים נידונים ככרמלית, בהנחה זו על כרחך לפרש הברייתא שכחו בכרמלית לא גזרו, כי אם גזרו ולא התיירו אלא בהתקנת מקום ארבעה נוסף או בשפיכה דרך אותו מקום דוקא, מה חילוק בין מתוכה לים ומן הים לתוכה).

'כחו בכרמלית לא גזרו' — מרש"י (קא. ד"ה אבל) משמע שכחו ברשות הרבים — דאורייתא. ואף על פי כן בכרמלית לא גזרו כשאינו שופך באופן ישיר. [ואפשר דוקא בספינה שבים לא גזרו, כמו שכתבו התוס'].

ואולם התור"ד כתב שכחו ברשות הרבים לא אסור אלא מדרבנן, והיא הסיבה לכך שלא גזרו בכרמלית, שהיא כגזרה לגזרה. וכן נקט מסברת עצמו הגר"י ענגיל (ב'גליוני הש"ס' לעיל עה:). ואולם ב'הר צבי' (שם) האריך להוכיח מכמה מקומות שלענין שבת אנו נוקטים 'כחו כגופו' לכל דבר.

(אכן נראה שסברת הרי"ד שפוטר, לא משום שכחו לא נידון כגופו, (והלא הזורק באלכסון כלפי מעלה, וירד ועבר ד' אמות — לא שמענו מי שיפוטרו). אלא משום ששופך מים על ידי שינוי, כגון על דופן הספינה, ואינו שופך באופן ישיר לים. סברה זו מוזכרת בפסקי ריא"ז, (שבדרך כלל הולך כשיטת זקנו, הרי"ד. אם כי יש מקום לפרש דבריו אחרת, לא משום 'שלא כדרך' פטר, אלא משום היכר, שמשנה מדרכו הרגילה, ובכך הוא זכור שאסור להוציא לכרמלית דעלמא).

ואולם ישנם אופנים ששופך על ידי כחו, וכך היא דרכו. ובאופנים כאלו ברשות הרבים יתחייב. אך נראה שמכל מקום לענין כרמלית לא חילקו חכמים בדבר וקבעו להיתר על ידי 'כחו', גם כאשר אין לפטור משום סברת 'שלא כדרך'. וכן משמע להלן קמא. לענין השוהה במים והם נעים מכחו).

*

'ספינות קשורות זו בזו — מטלטלין מזו לזו. אם אינן קשורות אף על פי שמוקפות — אין מטלטלין מזו לזו' —

דבר זה אמר תלמיד אחד לפני ר' בנימין בעל 'אמתחת בנימין' בשם דרשן אחד, ונהנה ר' בנימין מאד: